# Călătorii și reprezentări ale Basarabiei și Transilvaniei în presa românească (1918–1925)[*]

Maria TĂTAR-DAN[**]

## Introducere

Marea Unire de la 1918 rămâne, în memoria colectivă a românilor, momentul de apogeu al istoriei naţionale. De altfel, şi în planul istoriografiei româneşti semnificaţia naţională a momentului de la 1918 a dominat modul în care istoricii au privit înspre perioada României Mari, evidenţiind realizările acestei epoci şi lăsând în plan secund dificultăţile pe care le-a presupus integrarea şi armonizarea unor spaţii cu parcursuri şi experienţe istorice diverse. Intrată mai recent în preocupările istoricilor, perspectiva provinciilor unite în 1918 şi maniera în care acestea au experimentat integrarea în Regat şi politicile care veneau de la centru au pus în lumină provocările acestei perioade, conturând o imagine mai complexă a ceea ce a presupus, dincolo de dimensiunea sa simbolică, Marea Unire şi modul în care „visul de veacuri" a fost pus în practică[1].

[*] Studiu realizat în cadrul proiectului PN-IV-P8-8.3-ROMD-2023-0134 – Trasee și convergențe naționale și culturale: Transilvania și Basarabia, finanțat de Ministerul Cercetării, Inovării și Digitalizării, CNCS – UEFISCDI, în cadrul PNCDI IV / This work was supported by a grant of the Ministry of Research, Innovation and Digitization, CNCS – UEFISCDI, project number PN-IV-P8-8.3-ROMD-2023-0134 – National and Cultural Paths and Convergences: Transylvania and Bessarabia, within PNCDI IV.

[**] Conferenţiar universitar, dr., Universitatea de Medicină, Farmacie, Ştiinţe şi Tehnologie „George Emil Palade" din Târgu Mureş

[1] Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1998; Lucian Boia, *Cum s-a românizat România*, București, Editura Humanitas, 2015; Alberto Basciani, *La difficile unione. La Bessarabia e la Grande Romania, 1918–1940,* Roma, Aracne, 2005, ediția a doua 2007; ediția în lb. română Alberto Basciani, *Dificila unire. Basarabia și România Mare 1918–1940*, Chișinău, Editura Cartier, 2018; Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs*

Integrarea unor provincii a căror practici politice, administrative, culturale au fost modelate de imperiile din care făcuseră parte nu a fost un proces facil, din contră a generat tensiuni, nemulţumiri şi uneori chiar rezistenţă, nu doar în rândul celor care au devenit minorităţi în noul stat, ci şi în rândul românilor, care deşi reprezentau acum majoritatea naţională, aveau uneori perspective diferite asupra organizării şi funcţionării noii Românii. Dacă unificarea politică şi administrativă puteau fi decretate prin lege, a face oameni care trăiseră până atunci în cadre statale diverse să se perceapă drept concetăţeni implica un alt tip de măsuri şi un efort de durată. Chiar dacă la nivelul comunităţilor româneşti exista un sentiment de apartenenţă naţională comună, acesta era mai degrabă un ideal decât o stare de fapt. În pofida contactelor şi interacţiunilor care au avut loc între românii din provinciile acum unite şi cei din Regat şi a unei apropieri la nivel de proiect naţional, marea masă a populaţiei româneşti a rămas puţin familiară cu cei care s-au aflat dincolo de graniţe, indiferent despre care graniţe era vorba. „Fraţii de dincolo" erau mai degrabă o rudă îndepărtată, despre care familia ştia că există, dar care nu participa şi nu era prezentă în universul familial cotidian, legăturile rămânând insuficient consolidate şi astfel mai vulnerabile în faţa greutăţilor.

Întâmpinate cu mare entuziasm, Actele Unirii au generat aşteptări înalte. Provocările integrării au scos însă la iveală diferenţele, au generat tensiuni şi au dat naştere unor deziluzii şi chiar resentimente, reflectate frecvent în dezbaterile epocii. Ilustrativ în acest sens este textul ardeleanului Sextil Puşcariu, publicat în presă în contextul vizitei sale în Bucureşti în vara anului 1920[2], un text în care mărturiseşte că deşi, aici, a găsit „în toate timpurile mai multă dragoste pentru Ardeal, decât invers", vede acum o lume pornită împotriva fraţilor dezrobiţi, care le-au adus o dezamăgire, „fiindcă legaseră de ei nădejdi nemăsurate". Sextil Puşcariu considera că această dezamăgire îşi are originea în faptul că iubirea nu era „aceea egală şi constantă care trebuie să existe între fraţi, ci dragostea pasionată care izbucneşte cu foc, dar e supusă, tocmai de aceia la dezamăgiri şi se răceşte prea uşor"[3]. Departe de a fi o opinie izolată,

*Grossrumäniens, 1918–1944,* München, R. Oldenbourg Verlag, 2001; Florian Kührer-Wielach, *Siebenbürgen ohne Siebenbürger? Zentralstaatliche Integration und politischer Regionalismus nach dem Ersten Weltkrieg,* München, De Gruyter Oldenbourg, 2014.

[2] Sextil Puşcariu, *Impresii din Bucureşti,* în „Glasul Bucovinei", Cernăuţi, an III, nr. 502, 26 august 1920, pp. 2–3. Textul lui Puşcariu a fost publicat în „Dacia" an II, nr. 168, 3 iulie 1920, apud *Sextil Puşcariu. Memorii,* ediţie de Magdalena Vulpe, prefaţă de Ion Bulei, note de Ion Bulei şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Minerva, 1978, pp. 490–495.

[3] *Ibidem.*

constatarea lui Sextil Pușcariu reflectă o stare de spirit prezentă în societatea românească, numeroase voci ale epocii atrăgând atenţia că, în locul apropierii mult aşteptate, se resimte mai degrabă o distanţare între „fraţi", chiar impresia existenţei a două lumi care în loc să se atragă se resping una pe alta[4]. În acest context, în epocă se vorbea tot mai mult despre necesitatea realizării unei „unificări sufleteşti" printr-o mai bună cunoaştere între „fraţii" care trăiseră atât de mult timp separaţi. Unii considerau această cunoaștere chiar o datorie a oricărui „bun român", pentru că:

> „E nevoie să ne cunoaștem cât mai bine unii cu alţii, din toate provinciile, să facem școală împrumutând tot ce-i bun spre folosul fiecăruia, din care se îmbină propășirea patriei, astfel se va realiza cu un ceas mai repede acea unitate sufletească care trebuie să fie ţelul tuturor ce vor să conducă cu glorie mai departe România"[5].

Printre mijloacele prin care „cunoașterea între fraţi" se putea face rapid și temeinic, călătoria[6] se evidenţiază ca modalitatea care putea contribui „în cel mai înalt grad la stabilirea legăturilor dintre locuitorii diferitelor provincii, legături sufletești, cari sunt mai puternice decât legăturile de interes, care durează cam tot atât cât durează și interesul"[7]. În anii care au urmat Marii Uniri, presa românească publică, de altfel, numeroase relatări ale celor care străbat ţara, pe cont propriu, în „misiuni" jurnalistice sau culturale, în excursii organizate de asociaţii culturale sau profesionale, cu scopul de a-şi cunoaşte „fraţii", de a le cunoaşte viaţa şi obiceiurile. Corespondenţele, impresiile, notele

---

[4] I. Joldea Rădulescu, *Călătorind prin Ardeal*, în „Patria", Cluj, an V, nr. 78, 15 aprilie 1923, p. 1.

[5] Constantin Bacaloglu, *Cutreerând Ardealul,* în „Cele Trei Crișuri", Oradea Mare, an VI, nr. 1, ianuarie 1925, p. 5.

[6] Tema călătoriei prin România Mare după Unire a fost abordată și în: Maria Tătar-Dan, *Orașe transilvane în România Mare. Impresii de drum,* în „Libraria", vol. XX–XXI, 2021–2022, pp. 192–210; Eadem, *On the Roads of the Country. Experiences of Travelling in Greater Romania in the Aftermath of The First World War*, în „Acta Marisiensis. Seria Historia", vol. 5, 2023, pp. 25–41; Eadem, *Culture, Travels and National Identity in Transylvania in the Aftermath of the Great War*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai Historia", vol. 62 (2), 2023, pp. 161–182; Eadem, „Călătorind în România Mare. Rolul excursiilor școlare în consolidarea unității naționale", în *Istoria în cetate. Profesorului Vasile Dobrescu, la împlinirea vârstei de 80 de ani,* coord. Corina Teodor, Giordano Altarozzi, Maria Tătar-Dan, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2024, pp. 279–294; Eadem, *Trenuri, gări, călători și călătorii. Imagini ale României Mari în primii ani ai perioadei interbelice*, în „Caiete de Antropologie Istorică", vol. XXIV (47(2)), 2025, pp. 117–135.

[7] Mihail Popescu, *Pentru educația artistică a tinerimii și poporului,* în „Neamul Românesc", București, an XIX, nr. 33, 14 februarie 1924, p. 1.

de călătorie care consemnează aceste întâlniri permit o incursiune aparte în anii de început ai României Mari, din perspectiva subiectivă a celor care au trăit Unirea, cu entuziasm, speranţe şi uneori dezamăgiri. Pentru unii, aceste itinerarii constituie o ocazie de a revedea locuri pe care le vizitaseră şi în alte contexte, pentru mulţi însă, acestea reprezintă primul contact cu noile provincii. Dincolo de această diferenţă de experienţă, pentru toţi, întâlnirea cu „fraţii" are loc într-un cadru istoric cu totul nou, cel al României Mari, care influenţează inevitabil modul în care ei observă, interpretează şi consemnează realităţile întâlnite. Imaginea care se conturează prin prisma acestor relatări surprinde astfel experienţa concretă şi cotidiană a Unirii, aşa cum a fost ea trăită şi înţeleasă de contemporani.

Cum sunt percepute provinciile recent integrate, ce imagini îşi construiesc locuitorii diferitelor regiuni unii despre alţii şi în ce măsură unitatea proclamată la nivel politic se reflectă în experienţele şi percepţiile de la nivel local au constituit principalele întrebări care au ghidat demersul de faţă. Analiza vizează cele două mari provincii, Transilvania şi Basarabia, concentrându-se pe anii de început ai României Mari, perioadă în care contactul dintre provincii era încă marcat de descoperire reciprocă şi de procesul de familiarizare cu noile realităţi. Deşi experienţele celor care au întreprins astfel de călătorii de cunoaştere au fost consemnate şi în alte tipuri de surse, sursa principală de investigaţie o constituie presa, prin prisma rolului pe care ea îl avea în această perioadă. Ziarele şi revistele nu consemnează doar experienţa de călătorie, ci şi oferă publicului larg imaginea unor spaţii pe care mulţi nu le văzuseră niciodată, contribuind astfel la cunoaşterea României Mari.

## Călători şi itinerarii în Basarabia şi Transilvania

Până la Primul Război Mondial, descoperirea prin călătorie a Basarabiei aflată sub stăpânire rusească a fost mai degrabă o practică restrânsă la nivelul unor figuri intelectuale şi culturale. Revoluţia rusă şi prăbuşirea imperiului ţarist au făcut însă ca drumurile unui număr tot mai mare de români să se întâlnească în Basarabia, de la funcţionari, militari, intelectuali din Vechiul Regat, refugiaţi în Moldova în urma retragerii armatei şi administraţiei româneşti, la ardeleni şi bucovineni, refugiaţi sau foşti prizonieri care doreau să lupte pentru cauza naţională. Actul de la 27 martie 1918 şi alipirea acestei provincii la ţara-mamă au intensificat circulaţia dinspre România către acest spaţiu, unii asumându-şi misiunea de a contribui la organizarea şi integrarea administrativă şi culturală a Basarabiei, alţii călătorind din dorinţa de a cunoaşte acest

teritoriu. În unele cazuri, interesul pentru spațiul basarabean a fost stârnit tocmai de schimbările produse de Unire, precum este cazul tipografului ieșean I.S. Ionescu, care mărturisea în impresiile sale de călătorie că, deși om trecut de 70 de ani, nu a vizitat niciodată Basarabia și nici nu a vrut să facă acest lucru, pentru că:

> „...vorbele ce le auzeam din gura diferiților vizitatori că populația rusească de acolo, vecinic te tratează cu « nazat » și autoritățile cu « zafta », iar eu care nu pot suferi cuvinte nici mojice, nici grosoloane nu am avut nici dragostea, nici curiozitatea de a vedea acea parte de loc”[8].

Revenirea Basarabiei la sânul mamei sale, Moldova, și faptul că acum putea să călătorească „ca la mine acasă” îl determină pe bătrânul intelectual să pornească într-o astfel de călătorie, pentru a putea să strângă „mâna iubiților mei frați” și să le vorbească „un cuvânt dulce și plin de mulțumirea ce o simte inima mea pentru dânșii”[9]. Prilejul îi este oferit de excursia organizată de Ateneul Popular Tătărași, una dintre cele mai implicate asociații în organizarea unor astfel de excursii de cunoaștere, atât în Basarabia cât și în Transilvania[10].

Excursiile organizate de asociațiile culturale, la care se adaugă cele propuse de diferite societăți sau organizații profesionale au constituit, de altfel, unul dintre principalele cadre în care românii au călătorit pentru a descoperi provinciile recent unite. Astfel, o parte importantă a impresiilor și notelor de călătorie care au stat la baza acestui studiu provin din astfel de împrejurări. Se înscriu aici relatările blăjenilor Iuliu Maior și Alexandru Lupeanu-Melin despre călătoria lor în Basarabia organizată în cadrul „Adunării corpului didactic din întreaga Românie”, care a avut loc în zilele de 12, 13 și 14 iulie 1919 la Iași. După încheierea Congresului, „peste 500 de profesori și învățători din România mare” au plecat cu „un tren anume numai pentru noi alcătuit”, „pentru ca să vedem cu ochii noștri frumoasa și bogata Basarabie, care vreme de 100 de ani a fost răpită și sfâșiată de la sânul scump al României și pe care am crezut-o aproape pierdută pentru totdeauna”[11]. Colegi de redacție la „Unirea Poporului”, cei doi oferă în paginile periodicului o descriere complementară

---

[8] I.S. Ionescu, *Impresiile mele din Basarabia,* în „Evenimentul”, Iași, an XXXI, nr. 740, 6 octombrie 1923, p. 4.

[9] *Ibidem.*

[10] Detalii în: Maria Tătar-Dan, *Culture, Travels and National Identity in Transylvania in the Aftermath of the Great War*, în *loc. cit.,* pp. 161–182.

[11] Iuliu Maior, *Din Basarabia. Călătoria. Frumusețea, bogăția și curățenia bisericilor,* în „Unirea Poporului”, Blaj, an XXIX, nr. 153, nr. poporal 26, 24 iulie 1919, p. 2.

a călătoriei spre Basarabia. Alexandru Lupeanu-Melin relatează drumul prin Vechiul Regat spre Iași descriind Predealul cu ziduri dărâmate, ciuruite de „gloanțele și granatele" de la 1916, călătoria cu trenul pe Valea Prahovei, cu munții falnici „cu căciuli albe de nea pe creștet", drumul spre Moldova pe sub dealuri pline de pomi și vii „cari dau vinuri vestite iar în măruntaiele lor ascund nepreţuite comori de petrol, care, precum ni se spune, ţâșnește din pământ oriunde faci o săpătură"[12]. Într-o gară undeva spre Focșani, fetițele care năpădesc trenul strigând cât le ține gura: „Haideți la cireșilii! Cireșelii, cireșilii!" îi semnalează trecerea în Moldova prin schimbarea graiului, căci Moldovenii „au alt grai decât Muntenii, mai dulce, mai blând și mai tărăgănat. Mai apropiat de graiul Ardealului nostru"[13]. Trecerea pe la gara Mărășești, „cu pereții ciuruiți de gloanțe, cu coperișul sdrențuit ferfeniță" este prilej de rememorare a eroicelor lupte ale ostașilor români, chiar dacă „acum e liniște pe câmp și pace"[14]. Colaboratorul său, Iuliu Maior, descrie în relatarea sa publicată în „Unirea Poporului" trecerea cu trenul de la Iași peste Prut, intrarea în primul sat al Basarabiei, Ungheni, și primirea la gara din Chișinău. Cea mai mare parte a relatării este însă dedicată bisericilor din Chișinău care, deși puțin numeroase, „întrec în frumsețe, bogăție și curățenie, toate închipuirile"[15]. Iuliu Maior publică o descriere mai detaliată a impresiilor din călătoria făcută în Basarabia în ziarul „Unirea"[16].

Participantă și ea la Adunarea corpului didactic de la Iași, profesoara Marta Iepure Fabian s-a alăturat grupului care a călătorit în Basarabia, aducând o perspectivă feminină asupra întâlnirii cu spațiul basarabean prin impresiile publicate în „Foaia Poporului". Notele sale sunt puternic marcate de bucuria

---

[12] Impresiile de călătorie au fost publicate de Alexandru Melin-Lupeanu în două părți. Prima, intitulată *Spre Moldova. Însemnări din călătorie,* cu subtitlul *Predealul și Valea Prahovei,* apare împreună cu cea a lui Iuliu Maior, în același număr din „Unirea Poporului", Blaj, an XXIX, nr. 153, nr. poporal 26, 24 iulie 1919, pp. 2–3, fiind semnată A. Melin. Continuarea, intitulată *Drumuri prin România. Însemnări din călătorie* cu subtitlul *Bogăția Munteniei. Frânarul Marinescu. „Triajul american" la Buzău. În pragul Moldovii. Mărășești* a fost publicată sub semnătura A. Lupeanu, în „Unirea Poporului", Blaj, an XXIX, nr. 159, nr. poporal 27, 31 iulie 1919, p. 6.

[13] A. Lupeanu, *Drumuri prin România. Însemnări din călătorie,* în *loc. cit.,* p. 6.

[14] A. Melin, *Spre Moldova. Însemnări din călătorie,* în *loc. cit.,* p. 3.

[15] Iuliu Maior, *Din Basarabia. Călătoria. Frumusețea, bogăția și curățenia bisericilor,* în *loc. cit.,* p. 2.

[16] Idem, *Impresii din Basarabia,* în „Unirea", Blaj, an XXIX, nr. 158, 30 iulie 1919, pp. 3–4; nr. 161, 2 august 1919, p. 3; nr. 162, 5 august 1919, p. 3; nr. 163, 6 august 1919, pp. 3–4; nr. 178, 24 august 1919, pp. 3–4.

întâlnirii atât a surorilor „născute libere" din Vechiul Regat, cât și a celor din Chișinău, alături de care „ne simţeam parcă am fi fost vechi cunoscute"[17].

Celor care călătoresc în astfel de cadre organizate, li se adaugă și alte personalităţi care își asumă, în mod individual această misiune de cunoaștere a ţării, având în spate motivaţii diverse. Unii erau animaţi de dorința de a vedea locurile pe care și le imaginaseră anterior, cum este cazul lui Mihail Sadoveanu, care călătorește în ţinutul Orheiului[18], zona în care plasase acţiunea principală a romanului *Neamul Șoimăreștilor* și pe care avea acum prilejul să o vadă pentru prima dată. În cazul altora, curiozitatea și dorința de cunoaștere a ţării se împletește cu asumarea unei misiuni culturale, cum este cazul scriitorului Iancu C. Vissarion[19], trimis de autorităţi să desfășoare activităţi de propagandă anticomunistă în rândul ţăranilor basarabeni, fapt pentru care socialiștii vremii l-au acuzat că s-ar fi îndepărtat de idealurile exprimate în propriile scrieri[20].

Printre cei ale căror drumuri în Basarabia îmbină curiozitatea cu asumarea unei misiuni se numără și gazetarii Casian R. Munteanu și Radu Dragnea. Originar din Vermeș (Caraș-Severin), Casian R. Munteanu s-a refugiat în Regat înainte de război; întors însă în Banat a fost mobilizat în anul 1914 pe frontul din Galiţia. Reușește să se întoarcă în România în anul următor, doar pentru ca în 1916 să experimenteze din nou refugiul, de data aceasta la Iași, în contextul înfrângerilor și a ocupaţiei militare. De aici, asemeni multor altora, s-a îndreptat spre Basarabia, unde a desfășurat o intensă activitate de propagandă

---

[17] Marta Iepure Fabian, *Amintiri din Basarabia,* în „Foaia poporului", Sibiu, an 27, nr. 54, 31 august 1919, pp. 5–6.

[18] Impresiile de călătorie ale lui Mihail Sadoveanu au fost publicate în volumul *Orhei și Soroca. Note de drum* la Chișinău în 1921 și ulterior, în anul 1922, la București cu titlul *Drumuri basarabene*. Parţial însă, relatările sale de călătorie au apărut și în presa de epocă. *Note din Basarabia. Telenești,* în „Opinia", Iași, an XV, nr. 3710, 28 august 1919, p. 1; *Impresii din Basarabia. Căprești,* în „Opinia", Iași, an XV, nr. 3714, 4 septembrie 1919, p. 1; *Impresii din Basarabia. Moldova,* în „Opinia", Iași, an XV, nr. 3720, 11 septembrie 1919, p. 1; *Impresii din Basarabia. Un prânz,* în „Opinia", Iași, an XV, nr. 3726, 20 septembrie 1919, p. 1.

[19] Iancu C. Vissarion și-a publicat relatarea călătoriei sale în Basarabia în trei părţi în ziarul „Dimineaţa": *Impresii din Basarabia. Prima scenă din Chișinău,* în „Dimineaţa", București, an XVI, nr. 4843, 11 octombrie 1919, pp. 1–2; *Impresii din Basarabia. Printre colegi,* în „Dimineaţa", București, an XVI, nr. 4844, 12 octombrie 1919, pp. 1–2; *Impresii din Basarabia. La prefectul Bogos,* în „Dimineaţa", București, an XVI, nr. 4849, 17 octombrie 1919, pp. 1–2.

[20] Mobilizat ca agent sanitar în lagărul de prizonieri de la Cotroceni, Iancu C. Vissarion a fost trimis în 1919 în Basarabia să predice anticomunismul ţăranilor locali, misiune aspru criticată de presa socialistă: „Vissarion a căzut in cursa oligarhiei. Cel care a scris « Lupii », « Mârlanii » și « Răsculaţii », se pretează astăzi jocurilor meschine ale regimului pentru un blid de linte". „Socialismul", București, an 9, nr. 234, 27 octombrie 1919, p. 3.

culturală românească, contribuind la dezvoltarea presei din provincie[21]. Pentru o mai bună cunoaștere a realităţilor locale, în iunie 1918 a fost trimis să vadă capitalele judeţelor din nordul Basarabiei, călătorie pe care o întreprinde cu mult entuziasm, chiar dacă mijlocul de transport nu era dintre cele mai confortabile, „un automobil sanitar rămas cam invalid din război"[22]. Stabilit la Cluj după război, prim-redactorul ziarului „Patria", Radu Dragnea, pseudonimul lui Radu S. Popescu, călătorește în Basarabia în anul 1924 pentru a vedea stările de aici în contextul dezbaterilor din spaţiul ardelean privind extinderea activităţii „Astrei" prin înfiinţarea de despărţăminte în această provincie[23].

În ceea ce privește itinerariile spre Ardeal în primii ani după Marea Unire, acestea se înscriu, în mare măsură, în aceleași tipare. O parte importantă a relatărilor de călătorie provine din cadrul unor excursii organizate de asociaţii și societăţi culturale și profesionale, precum excursia organizată de Societatea Institutorilor și Institutoarelor din România în zilele de 26 Iunie până la 7 Iulie inclusiv ale anului 1922 în localităţile Braşov, Tg.-Mureș, Cluj, Arad, Timișoara, Reșița, Lugoș și Băile Herculane[24]; excursia sindicatului agricol din Dolj pentru întărirea legăturilor economice, efectuată în zilele de 3, 4, 5, 6 și 7 Iunie 1922 în Banat, „una din regiunile cele mai importante și de cel mai mare viitor a ţării noastre"[25]; excursia absolvenţilor Liceului Militar din Iași în Ardeal în 1922 „în acele părţi cari au o deosebită importanţă istorică și de care sunt legate clipe de glorie și de durere pentru noi"[26], relatată în presă de Mircea Alexiu; excursia

---

[21] Vezi Constantin I. Stan, *Activitatea lui Casian R. Munteanu pentru realizarea Marii Uniri,* în „Acta Musei Porolissensis", nr. XXVIII–XXIX, 2006–2007, pp. 177–211, disponibil la: https://biblioteca-digitala.ro/reviste/Acta-Mvsei-Porolissensis/28–29-Acta-Mvsei-Porolissensis–XXVIII–XXIX–2006–2007-Zalau_178.pdf, accesat 20.04.2026.

[22] C.R. Munteanu, *Prin Basarabia românească. Însemnări de călătorie,* în „România Nouă", Chișinău, an II, nr. 107, 2 iulie 1918, p. 1; nr. 108, 4 iulie 1918, p. 1; nr. 109, 4 iulie 1918, p. 1; nr. 110, 5 iulie 1918, p. 1; nr. 111, 7 iulie 1918, p. 1; nr. 112, 8 iulie 1918, p. 1; nr. 113, 8 iulie 1918, p. 1; nr. 115, 11 iulie 1918, p. 1.

[23] Radu Dragnea, *Simţiri din Basarabia. Dela Floreşti la Soroca,* în „Societatea de Mâine", Cluj, an I, nr. 33, 30 noiembrie 1924, pp. 654–656.

[24] *Excursiunea,* în „Învăţătorul", Cluj, an III, nr. 8, 15 iunie 1922, p. 13; *Cu dascălii prin Ardeal,* în „Dacia", București, an IV, nr. 168, 3 iulie 1922, p. 1.

[25] Steo, *Excursiunea Sindicatului agricol de Dolj în Banat,* în „Știrea", Craiova, an III, 10 iunie 1922, nr. 153, p. 2.

[26] Mircea Alexiu, *Colindând prin Ardeal. Pe drumul Braşovului. La Seghișoara. Muzeul „Stundturm",* în „Opinia", Iași, an XVIII, nr. 4534, 8 iulie 1922, pp. 1–2; *Cutreerând prin Ardeal. În cetatea Blajului,* în „Opinia", Iași, an XVIII, nr. 4535, 9 iulie 1922, pp. 1–2*; Colindând prin Ardeal. Blajul cultural,* în „Opinia", Iași, an XVIII, nr. 4548, 24 iulie 1922, pp. 1–2; *Colindând prin Ardeal. Câmpia Libertăţii (Blaj),* în „Opinia", Iași, an XVIII, nr. 4550, 27 iulie 1922, pp. 1–2;

de sfârșit de an a școlii normale „Domnul Tudor" din Turnu Severin din anul 1923, organizată „prin centre naționaliste și industriale de primul rang" din Ardeal, relatată în presă de profesorul C. Lacriţianu[27].

Se adaugă apoi „a opta excursiune de înfrățire culturală și unire sufletească" a Ateneului Popular Tătărași, organizată în anul 1925, care a reunit ca participanți moldoveni, basarabeni, bucovineni și ardeleni. Excursia a fost descrisă pe larg în „Cultura Poporului" de către avocatul Corneliu Meza, președintele Casei Naționale „Viitorul" din Vaslui, societate culturală care a participat la organizarea acestei „expediții culturale"[28]. În același an, avocatul Eugen Marinescu publica în „Mișcarea" impresiile adunate în Ardeal ca participant la excursia organizată de Casa de Sfat și Cetire „A. D. Xenopol" a funcționarilor C.F.R. din Iași, la care „m-am întovărășit pe ziua de 14 august acum și-am plecat cu toții ca să facem legături sufletești cu Ardealul și în special cu centrele Arad, Timișoara, Oradia-Mare, Cluj, Târgul-Mureș, legături care ne trebue între noi cei de aici și cei de dincolo, căci ne cunoaștem prea puțin și e nevoie de cunoaștere adâncă și trainică"[29].

Impresiilor de călătorie adunate în cadrul unor astfel de excursii se adaugă cele publicate de către cei care călătoresc în Ardeal pe cont propriu, din rațiuni profesionale sau din dorința de a vedea un spațiu pe care îl cunoșteau, până atunci, mai degrabă din lecturi. Se înscriu aici relatările gazetarului Theodor Dumitrescu[30], colaborator la „Adevărul" și „Dimineața", care călătorește la Arad în 1923; ale lui Nicolae Batzaria[31], care în același an călătorește la Brașov și Sibiu; ale scriitoarei Cora Irineu despre călătoriile sale în Banat și Ardeal[32];

---

*Colindând prin Ardeal. Gorunul lui Avram Iancu,* în „Opinia", Iași, an XVIII, nr. 4551, 28 iulie 1922, p. 1; *Cutreerând prin Ardeal. La Alba Iulia; Cutreerând prin Ardeal. Alba-Iulia. Lucrările de Încoronare,* în „Opinia", Iași, an XVIII, nr. 4566, 16 august 1922, pp. 1–2.

[27] C. Lacriţianu, *Blaj-simțire românească,* în „Unirea", Blaj, an XXXIII, nr. 41, 13 octombrie 1923, p. 3.

[28] Corneliu Meza, *Moldovenii în Ardeal și Bucovina,* în „Cultura poporului", Cluj, an V, nr. 130–131, 17 octombrie 1925, pp. 3–6.

[29] Eugen Marinescu, *Note din Ardeal*, în „Mișcarea", Iași, an XIX, nr. 190, 24 august 1925, pp. 1–2; nr. 191, 26 august 1925, pp. 3–4; nr. 201, 6 septembrie 1925, pp. 1–2.

[30] Theodor Dumitrescu, *Impresii din Arad,* în „Adeverul", București, an XXXVI, nr. 12028, 1 mai 1923, p. 1.

[31] N. Batzaria, *Impresii din Ardeal,* în „Neamul Românesc", București, an XVIII, nr. 97, 4 mai 1923, p. 1; Idem, *Cutreierând România,* în „Dimineața", București, an XX, nr. 5925, 7 mai 1923, p. 3.

[32] Cora Irineu și-a publicat impresiile de călătorie atât în presa de epocă, cât și în volumul *Scrisori bănățene,* ieșit de sub tiparul Editurii „Cultura națională" în anul 1924, chiar în ziua în care scriitoarea a „sfârșit cu viața prin împușcare de mână proprie". *Cora Irineu. Scrisori*

ale profesorului Orest Tafrali despre călătoria în Banat în anul 1923[33]; precum și ale profesorului Constantin Bacaloglu despre călătoria sa în Ardeal în anul 1925[34]. Pentru unii, călătoria de cunoaștere a noii țări a fost prilejuită de vacanţe și vilegiatură, după cum este cazul gazetarului Constantin G. Costa-Foru, care în 1919 din vilegiatura de „cinci prea scurte săptămâni" la Olănești s-a îndreptat spre Sibiu[35], sau al lui Gn.I. Chiţibura, care în vacanţa de Rusalii a anului 1924 a pornit pe traseul Craiova – Turnu Severin – Caransebeș – Haţeg – Petroșani – Tg. Jiu și înapoi la Craiova ca să vadă „o parte a ţării românești, foarte bogată în amintiri istorice; cuibul în care s'a născut neamul românesc"[36]. Pentru unii, practica asocierii vilegiaturii cu călătoria de cunoaștere a ţării a devenit chiar un obicei, precum în cazul profesoarei Stella Șerbănescu-Șăineanu și al soţului său, care, după ce vizitaseră în 1922 „tot Banatul, Ardealul, Oradia Mare și Sibiul", doi ani mai târziu, după cele trei săptămâni de vilegiatură la Tușnad Băi, își propun să cutreiere o bună parte din restul Transilvaniei „și la întoarcere să dăm o raită și pe la mănăstirile din judeţul Neamţ"[37]. În total, cei doi au parcurs o distanţă record, după cum consemnează autoarea în încheierea relatării sale: „în 60 zile 2000 km cu trenul și vreo 300 cu automobilul și cu trăsura, și am vizitat vre-o 24 de localităţi"[38]. Privite în ansamblu, călătoriile înspre Ardeal, incluzând aici și partea de vest, relevă câteva zone principale spre care se îndreptau excursioniștii: Brașovul,

---

*bănăţene,* ediţie îngrijită, text ales, tabel cronologic, notă asupra ediţiei, date bibliografice, iconografie de Petre Pascu, Timișoara, Editura Facla, 1975, p. 17.

[33] O. Tafrali, *Impresii din Timișoara,* în „Viitorul", București, an 16, nr. 4735, 18 decembrie 1923, pp. 1–2.

[34] Constantin Bacaloglu, *Cutreerând Ardealul,* în „Cele Trei Crișuri", Oradea Mare, an VI, nr. 1, ianuarie 1925, pp. 5–7.

[35] C.G. Costa-Foru, *Scrisori din drum,* în „Dimineaţa", București, an XVI, nr. 4800, 11 septembrie 1919, p. 1.

[36] Gn. I. Chiţibura, *Călătorie: Prin Banat,* în „Cultura poporului", Cluj, an IV, nr. 72, 13 august 1924, p. 6.

[37] Impresiile de călătorie ale Stellei Șerbănescu-Șăineanu au fost publicate în „Adevărul" în mai multe episoade: *Impresii de călătorie. Tușnadul și împrejurimile,* în „Adevărul", București, an XXXVII, nr. 12484, 26 septembrie 1924, pp. 1–2; *Impresii de călătorie. Târgu-Mureș – Alba-Iulia – Cluj,* în „Adevărul", București, an XXXVII, nr. 12892, 5 octombrie 1924, pp. 1–2; *Impresii de călătorie. Dej – Baia-Mare – Bistrița – Vatra Dornei – Roman – Piatra-Neamț,* în „Adevărul", București, an XXXVII, nr. 12897, 9 octombrie 1924, pp. 1–2; *Impresii de călătorie. Mănăstirile din judeţul Neamț,* în „Adevărul", București, an XXXVII, nr. 12503, 15 octombrie 1924, pp. 1–2.

[38] Stella Șerbănescu-Șăineanu, *Impresii de călătorie. Mănăstirile din judeţul Neamț,* în *loc. cit.*, p. 2.

poarta de intrare pentru cei veniţi de peste Carpaţi, oraşele Sibiu, Blaj și Alba Iulia, care aveau o semnificaţie importantă în plan naţional și nu puteau lipsi în contextul unor astfel de călătorii de cunoaștere a ţării; Banatul cu principalele sale centre, Timișoara și Arad; la care se adăugau Oradea și Satu Mare în nord-vestul ţării.

## „Prin Basarabia românească”[39]

Călătorii care trec Prutul spre Basarabia după Marea Unire pornesc la drum cu o imagine despre acest spaţiu modelată de discursuri patriotice și de lecţii învăţate în școală sau în familie. Iuliu Maior își începe, de exemplu, relatarea impresiilor sale de călătorie, mărturisind că încă de mic copil avea „o deosebită dragoste faţă de Basarabia” și că nu va uita niciodată „cu câtă duioșie” cânta la „școala românească din Reghinul săsesc « Despărţirea Basarabiei de către România »”[40]. Mărturisirea lui Iuliu Maior ilustrează un mod de a privi provincia împărtășit de mulţi dintre contemporanii săi, în care predomină tema înstrăinării prin ruperea ei din trupul Moldovei de către stăpânirea rusească. Această înstrăinare în plan politic nu este percepută însă și ca o înstrăinare în planul identităţii, ocupaţia rusească i-a marcat istoria, dar nu și fondul, care rămânea puternic ancorat în identitatea românească. Descriindu-și călătoria spre Soroca, Radu Dragnea vorbește despre fascinaţia pe care acest oraș a exercitat-o asupra lui „prin numele lui răsunător de amintiri istorice, prin poziţia lui de strajă la graniţa latinităţii”, care i-a proiectat în imaginaţie „o învolburare de închipuiri” pe care avea acum prilejul să le satisfacă, confruntându-le cu realitatea[41].

Călătoria spre Basarabia se desfășoară, așadar, sub auspiciile acestei proiecţii, relatările de călătorie reflectând atât o căutare a semnelor românităţii cât și o încercare de integrare a provinciei în spaţiul românesc, prin raportarea constantă a realităţilor întâlnite la ceea ce le era familiar, „ca la noi”. Pentru Iuliu Maior familiaritatea se regăsește în peisaje, „ţinuturi ca și cele din Ardeal cu dealuri și văi mănoase” sau sate „asemănătoare celor din Moldova”[42]. În cazul lui Sadoveanu, de exemplu, ceea ce îl face să se simtă ca acasă sunt obiceiurile, practicile pe care le vede și le recunoaște din copilăria sa. La Teleneşti se simte ca „într-un târgușor *de la noi*, într-un târgușor ca cel în care am copilărit, cu

[39] Titlurile reprezintă sintagme preluate din notele de călătorie.

[40] Iuliu Maior, *Impresii din Basarabia,* în „Unirea”, Blaj, an XXIX, nr. 158, 30 iulie 1919, p. 3.

[41] Radu Dragnea, *op. cit.,* p. 654.

[42] Iuliu Maior, *Impresii din Basarabia,* în *loc. cit.*, p. 3.

crâșme, dugheni, iarmaroc de vite, colb, limonadă și cerșetori”[43], iar la Căpreşti descoperă un:

> „...târgușor ca în Moldova-de-Sus, cu apriga luptă a negustorilor, cu alura moale, șovăitoare și încrezătoare a mușteriilor... Aceleași dezbateri fantastice de preţuri care pornesc de la sume fabuloase și se coboară încet, încet; aceleași prefăcute plecări ale cumpărătorilor, aceiași prefăcută nepăsare pânditoare a negustorilor, aceeași naivă și veche strategie, același război, fără de care târgul n’are haz și lucrul cumpărat n-are preţ”[44].

Cu toate acestea, relatările itinerariilor în Basarabia trădează o percepţie a provinciei ca spaţiu rămas în urmă, consecinţă a îndelungatei stăpâniri rusești. Întâlnirea cu provincia dezvăluie, însă, faţete diverse ale moștenirii fostului imperiu, unele confirmând așteptările și prejudecăţile iniţiale, altele contrazicându-le.

## „Simţiri din Basarabia”. Din lumea orașelor și a târgurilor

Pentru cei mai mulţi călători, Chișinăul reprezintă principalul contact cu Basarabia, întâlnire care dezvăluie o lume urbană surprinzătoare. Orașul impresionează prin caracterul său modern și bună administrare, străzi regulate, drepte și largi, clădiri frumoase și solide, parcuri mari, cu multă verdeaţă: „pomi stufoși, alei pline de umbră, cărări pline de plăcere” în care „ulmii, castanii, salcâmii și plopii, își amestecă crăcile unii cu alţii”[45]. Plimbându-se prin aceste oaze de verdeaţă, Iancu Vissarion mărturisește că a descoperit „atâta umbră și atâta curăţenie, că rămăsei mirat”[46]. Ardeleanului Iuliu Maior întregul oraș îi pare „o adevărată promenadă, o pădure frumoasă cu grădini de flori”[47], Chișinăul făcându-l să își reconsidere imaginea pe care o avea despre rușii „neculţi”. Tot ceea ce vede i se pare mai frumos și mai bine realizat decât ceea ce cunoscuse în Imperiul vecin: „mai multă civilizaţie decât în Ungaria veche și chiar în Budapesta”[48]. Maior este impresionat de cultura muzicală pe care o consideră mult superioară celei din Ardeal, de preoţii basarabeni care sunt mai bine pregătiţi faţă de cei din Regat, de clădirile ecleziastice care sunt maiestoase cum mai rar poate vedea omul, de curăţenia exemplară „cum iarăși

[43] Mihail Sadoveanu, *Note din Basarabia. Telenești,* în *loc. cit.,* p. 1.
[44] Idem, *Impresii din Basarabia. Căpreşti,* în *loc. cit.,* p. 1.
[45] I.C. Vissarion, *Impresii din Basarabia. Printre colegi,* în *loc. cit.,* p. 1.
[46] *Ibidem.*
[47] Iuliu Maior, *Impresii din Basarabia,* în „Unirea”, Blaj, an XXIX, nr. 161, 2 august 1919, p. 3.
[48] *Ibidem.*

– nu exagerez – n-am mai văzut nicăieri”[49]. O impresie similară se conturează și în relatările Martei Fabian, pe care „vorbirile și prelegerile ce le-au ţinut”, o conving că „și fraţii noștri Basarabeni au o cultură înaltă pe toate terenurile”[50].

Orașul oferă și o perspectivă asupra lumii urbane care stârnește mai puţin entuziasm fiind, ca de altfel majoritatea oraşelor basarabene, dominat de elementul evreiesc „care acaparează întreg comerţul și industria”, pe străzile sale auzindu-se „cam puţină vorbă românească”[51]. Atunci când la un colţ de stradă sau de sub „șapca rusească” se aude graiul cunoscut, bucuria călătorului este cu atât mai mare. Auzind „două inse subţirele la trup și frumoase la obraji” vorbind românește, Iancu Vissarion mărturisește tentaţia de a merge să le ia în braţe, „dar mi-am stăpânit pornirea patriotică din motivul că ar fi putut să socotească altfel”[52].

Alături de Chișinău, oraşele de provincie impresionează la rândul lor călătorii, care descoperă și aici o administrare relativ bună și un aspect urban îngrijit. Bălţiul îi pare lui Casian Munteanu un oraș „frumușel, cu străzi drepte și destul de bine administrat”[53], iar despre Bender notează că „prezintă aceleași străzi largi și drepte, cu pomi pe marginea trotuarelor – singurele lucruri bune cari ne-au rămas de pe urma stăpânirei ruseşti”[54]. La o privire mai atentă, spre interiorul provinciei, moștenirea și limitele fostei administraţii ies, însă, la iveală. O ploaie torenţială transformă străzile oraşului Bălţi în râuri pe care înoată „gâștele și rațele”, în vreme ce „toate naţiile mahalalei, admiră. Atâţi oameni voinici, cari stau degeaba la taifas și se plâng că traiul e greu!”[55]. Deși dominate de evrei în zonele centrale, populaţia românească regăsindu-se preponderent în mahalale și periferii, oraşele de provincie oferă o imagine mai bună în ceea ce privește folosirea limbii române, locuitorii fiind nevoiţi să o înveţe pentru a-și putea desfășura activităţile comerciale cu împrejurimile românești. Schimbarea regimului și integrarea provinciei în Regat au impus limba română și în spaţiul public, aceasta făcându-și loc pe firmele prăvăliilor sau în publicaţiile oficiale ale autorităţilor, adesea însă în variante „stâlcite”[56], fapt considerat totuși un prim pas necesar pentru a schimba înfăţișarea „străină” a lumii urbane.

---

[49] *Ibidem.*

[50] Marta Iepure Fabian, *op. cit.,* p. 4.

[51] Iuliu Maior, *Impresii din Basarabia,* în „Unirea”, Blaj, an XXIX, nr. 162, 5 august 1919, p. 3.

[52] I.C. Vissarion, *Impresii din Basarabia. Printre colegi,* în *loc. cit.,* p. 1.

[53] C.R. Munteanu, *Prin Basarabia românească. Impresii de călătorie IV,* în *loc. cit.,* p. 1.

[54] Idem, *Prin Basarabia românească. Impresii de călătorie VIII,* în *loc. cit.,* p. 1.

[55] Idem, *Prin Basarabia românească. Impresii de călătorie IV,* în *loc. cit.,* p. 1.

[56] Idem, *Prin Basarabia românească. Impresii de călătorie VI,* în *loc. cit.,* p. 1.

Ambianţa vechiului regim rămâne prezentă pe străzile oraşelor în cele mai diverse aspecte ale vieţii, de la vestimentaţie, „eleganţa o ţin cismele, motiv pitoresc din Rusia”[57], la moravuri şi comportamente. Hotelul, cârciuma, restaurantul, spaţii care prin caracterul lor public reunesc oameni din locuri şi medii diverse surprind poate cel mai bine persistenţa vechilor practici, reflectând totodată întâlnirea, la nivel cotidian, între oameni cu experienţe şi modele diferite. Relatarea lui Casian Munteanu despre contactul său cu hotelul basarabean este ilustrativă în acest sens. Ajuns în Bălţi, la Hotel Popoff află că preţul de 10 lei afişat pentru o cameră acoperă doar „pereţii goi”; cearşaful, perna, apa etc. se plătesc separat, căci „aşa e obiceiul să se socotească în Rusia”. La „Hotel Ţentral” în Soroca, o rusoaică mânioasă aplică aceeaşi „socoteală rusească”, cu plată separată pentru „cearceaf, pernă, lumină”[58].

> „O fi obicei în Rusia, dar în România, ca şi în alte ţări apusene, aceasta se chiamă pungăşie curată. Şi: do svidania – să ne întâlnim mai rar cu obiceiuri pravoslavnice de felul acesta”[59].

O perspectivă ilustrativă asupra ritmurilor cotidiene şi a modului în care structurile sociale şi culturale se redefinesc în această perioadă de început a României Mari, oferă şi Mihail Sadoveanu în descrierea unui prânz la localul lui Madam Paninov. Locul nu este un restaurant propriu-zis, „cum sunt multe în această frumoasă aşezare pe Nistru”, ci o „casă particulară, unde supt umbră de viţă agăţătoare, pe un fel de larg cerdac, sunt pregătite câteva mese cu feţe de un alb strălucitor şi cu servicii scânteietoare. …Totul e curat, prietenos, discret”[60].

Stăpâna este o doamnă din „societatea de ieri”, pe care revoluţia a ruinat-o, rămânând văduvă cu copii „în vremurile astea de scumpete sălbatică, de tulburări, de nesiguranţă”[61]. Atât stăpâna cât şi atmosfera din localul său ilustrează dilemele acestei epoci de profunde redefiniri, nu doar în plan politic, ci şi în ceea ce priveşte ierarhiile sociale. Restaurantul deschis în casa sa aduce împreună:

> „personagiile zilei, fruntaşi ai zemstvei comunale şi judeţene, un ofiţer care şi-a făcut stagiul în garnizoană ... câteva măriri decăzute ale imperiului care

[57] Radu Dragnea, *op. cit.,* p. 655.
[58] C.R. Munteanu, *Prin Basarabia românească. Impresii de călătorie VI,* în *loc. cit.,* p. 1.
[59] *Ibidem*.
[60] Mihail Sadoveanu, *Impresii din Basarabia. Un prânz,* în *loc. cit.,* p. 1.
[61] *Ibidem*.

> au rămas prinși între două lumi, nu se pot duce în Rusia, aici nu știu limba... oameni de azi, oameni de ieri stau liniștiți în după amiaza înăbușitoare"[62].

Prânzul în sine are un ritual bine stabilit cu parfum de alte vremuri, cuprinzând, după moda rusească, două părți: zacusca și masa propriu-zisă:

> „Dela supa cu pateuri fine până la îngheţată, întregul prânz pare o protestare împotriva lipsei și o revanșă împotriva bucătăriei democratice, în mare cinste după anii teribili[63]".

Atmosfera este întreținută cu câteva „bucăți din timpurile burgheziei" de către „o cucoană bătrână" la pianină, însoțită de un tânăr profesionist la vioară și de copii gazdei, un băiat și o fată, amândoi trecând pe la piano și cântând câteva „dulci și pătrunzătoare melodii din vremuri fericite. Supt degetele lor notele au un accent de adevăr și de tragic"[64].

Călătorii oferă perspective diverse asupra lumii urbane basarabene. Pentru unii, orașele provinciei înfățișează o realitate diferită de imaginea pe care o aveau, fiind impresionați de buna administrare, de dezvoltarea culturală și de perspectivele de evoluție într-o direcție românească. Alții privesc însă cu mai multă rezervă realitățile întâlnite, apreciind că este încă mult de muncă „ca să putem zice că acolo suntem la noi acasă"[65]. Dincolo de aceste evaluări subiective și în pofida „unor obiceiuri anapoda rămase de la ruși"[66], lumea urbană din Basarabia, nu este, în ansamblul său, atât de diferită de cea de acasă: „politica stăpânește și aici spiritele", iar centrul concentrează viața culturală, lăsând târgurile de provincie, „complect neglijate și uitate"[67].

## „Simțiri din Basarabia". Din lumea satului

În cazul lumii rurale, călătorul proiectează asupra acesteia așteptarea unei românități mai bine păstrate:

> „Vie acei ce ne dispută neamul și intre în sate, nu la orașe, unde Rusia și-a vărsat tot puhoiul de străini înglobați în ea, și să mă stuchească în obraji, de n'or găsi neamul nostru sămănat pe văi și dealuri, în toate satele din Basarabia,

---

[62] *Ibidem.*
[63] *Ibidem.*
[64] *Ibidem.*
[65] I.S. Ionescu, *op. cit.,* p. 4.
[66] *Ibidem.*
[67] C.R. Munteanu, *Prin Basarabia românească. Însemnări de călătorie II,* în *loc. cit.,* p. 1.

din Bucovina, Maramureş, Transilvania, Banat, Dobrogea, Valea Timocului şi Macedonia"[68].

Itinerariile prin satele basarabene dezvăluie însă o realitate mai puţin idilică şi o populaţie rurală care îşi duce traiul în condiţii precare şi având un orizont de aşteptări limitat. Întorcându-se pe jos spre Chişinău, după excursia la o grădină de viticultură din apropiere, Marta Iepure Fabian descoperă sate pitoreşti, cu mici căsuţe ţărăneşti cu grădiniţe lângă fiecare, dar care „erau tot aşa de puţin îngrijite ca ale ţărancelor noastre"[69], destul de pustii, numai copii, bătrâni şi bolnavi, oamenii în putere fiind la munca câmpului. Deşi prin dimensiuni casele „reduceau mult pe cele a ţăranilor de la noi", interiorul era destul de modest: un coridor liber ce se sprijinea pe doi căpriori ciopliţi, apoi „o tină, unde era scara de suit în pod, unde dormeau şi găinile". Singura „chilie" de locuit era mobilată „primitiv, cu puţin gust şi simţ de curăţenie". Lângă uşă era vatra, unde se fierbea, iar în gura vetrei o pisicuţă şi un băieţel dormeau împreună. În mijlocul casei o masă acoperită cu „măseriţă de cânepă, lângă ea o ladă şi câte o laviţă lângă părete, un stelagiu cu oale, blide, farfurii, iar lângă el un lingurar cu câteva linguri de lemn". Lipsea însă „ruda împodobită cu ştergari, ce se află la „ţăranii noştri, dar „un chip sfânt văpsit cu culori intenzive era şi acolo"[70]. Traiul dificil este reliefat şi de copilaşii întâlniţi pe uliţe „plângând după noi, până când le dădeam ceva parale", obicei care o surprinde pe autoarea relatării pentru că „pela noi numai ţiganii îl au", iar aceştia nu îi păreau ţigani „căci aveau părul blond, deşi faţa pârlită de soare"[71].

Călătoria prin provincie dezvăluie şi alte aspecte ale lumii rurale, cu sate destul de izolate, cu o infrastructură precară, pusă adesea pe seama moştenirii administraţiei ţariste. Călătorind spre Orhei, Casian Munteanu remarcă faptul că deşi dreaptă şi bine construită, şoseaua, ca toate şosele ruseşti este îngustă, ocolind satele „cu mare băgare de seamă"[72]. Curios să afle care sunt cauzele acestei situaţii, călătorul întreabă un localnic, al cărui răspuns portretizează o imagine a vechii stăpâniri marcată de corupţie şi abuzuri: „Apoi ar fi fost ea să hie mai lată, dar jumătate au mâncat-o boierii şi nacialnicii când au făcut-o"[73]. Mai în interiorul provinciei limitele administraţiei ruseşti devin şi mai evidente. De la Orhei spre Bălţi duce „un drum care poate îl vor fi însemnat

[68] I.C. Vissarion, *Impresii din Basarabia. La Prefectul Bogos,* în *loc. cit.,* p. 2.
[69] Marta Iepure Fabian, *op. cit.,* p. 4.
[70] *Ibidem.*
[71] *Ibidem.*
[72] C.R. Munteanu, *Prin Basarabia românească. Însemnări de călătorie*, în *loc. cit.,* p. 1.
[73] *Ibidem.*

inginerii ruși pe hartă, dar l-au lăsat în seama Românilor să-l îngrijească și să-l pietruiască”[74]. Delăsarea administrației rusești se dezvăluie și în planul mijloacelor de transport. Spre Soroca singurul mijloc de transport, poșta zemstvei, face parte integrantă din întregul decor basarabean:

> „unde sunt anul acesta nu vor mai fi la anul, iar trecătoarea lor existență se datorește faptului că pe-aici nu e piatră, încât lunga și discreta lor desemnare e la voia întâmplării și la bunul plac al cărăușilor”[75].

Aproape toți călătorii încearcă prin dialogurile pe care le poartă cu localnicii, să surprindă și starea de spirit a comunităților basarabene și mai ales modul în care acestea văd schimbarea regimului politic și integrarea în România Mare. Din aceste conversații se conturează un orizont de așteptări în care predomină preocupările curente, specifice lumii rurale. Dialogul purtat de Iuliu Maior cu un țăran basarabean prin care încearcă să înțeleagă cum vede acesta România nouă, scoate în evidență așteptările caracteristice acestei lumi, speranța într-o viață mai bună fiind strâns legată de posibilitatea de a primi pământ, văzut ca și principala cale de îmbunătățire a condiției: „Nouă ni place de voi. Ni dați acuma și pământuri și o fi pace în țară și vom fi toți una”[76]. Această așteptare este confirmată și de fruntașii români din Chișinău care susțin că: „tot cam acelaș este duhul moldoveanului pe tot întinsul Basarabiei mănoase, să i-se asigure adecă pământ, să fie pace și el trăiește în bună frăție cu noi”[77]. Dacă pentru unii pământul constituia principala așteptare, alții își puneau speranțele și că noul regim îi va scăpa și de alte probleme apăsătoare: „dăm mare mulțumită lui Dumnezeu, că suntem liberi, de ne-ar ajuta, să putem scăpa odată și de jidanii[78]”.

Unele interacțiuni și conversații scot la iveală starea culturală precară a populației rurale, o parte din aceasta rămânând încă profund ancorată în vechiul regim și ignorantă în ceea ce privește schimbările politice. Ilustrativă în acest sens este relatarea Martei Fabian despre conversația cu o țărancă bătrână care „vorbea slab românește” și care „abia voia să crează că nu suntem din Rusia și nu putea pricepe, că dânsa încă e liberă, nu mai are alt stăpân decât pe M. Sa Ferdinand și pe Dumnezeu”[79]. Într-o notă critică, septuagenarul I.S. Ionescu

---

[74] Idem, *Prin Basarabia românească. Însemnări de călătorie III*, în *loc. cit.,* p. 1.

[75] Radu Dragnea, *op. cit.,* p. 654.

[76] Iuliu Maior, *Impresii din Basarabia,* în *loc. cit.,* p. 3.

[77] *Ibidem.*

[78] Marta Iepure Fabian, *op. cit.,* p. 4.

[79] *Ibidem.*

surprinde aceeași realitate a lumii rurale, pe care o pune pe seama îndelungatei stăpâniri rusești, care a făcut ca cei de aici să ducă:

> „...o viaţă ordinară, oameni în majoritate înprostiţi, lipsiţi de cea mai elementară noţiune a binelui, a frumosului, oameni blajini, însă de o blajinitate de jug, fără să-şi dea samă de frumuseţea zilelor ce le-a sosit în scăparea de sub jugul rusesc”[80].

Chiar dacă graniţele dispăruseră, urmele vechii administraţii continuau să fie prezente și vizibile în viaţa de zi cu zi a populaţiei. În casele ţăranilor români, se mai găsea încă „Biblia în rusește și din opera lui Gogol”, de care mulţi refuzau să se despartă „ca să aibe în ce citi iarna”[81], influenţa rusă continuând să fie alimentată de propaganda venită dinspre noua putere de la răsărit:

> „Mulţi din ei încă sperează în domnia împărăţiei rusești, ba prin sate și iarmaroce mi-au spus că sunt întăriți de agenți ruși ca să se închine la rugăciunea lor pentru Rusia și stăpânirea ei”[82].

## „Ce sunteţi voi, Ruși? Ba Moldoveni, Moldoveni!”

În interacţiunile lor cu localnicii, călătorii manifestă un interes constant pentru modul în care populaţia basarabeană percepe și se raportează la identitatea naţională românească. „Ce sunteți voi, ruși?” este o întrebare care revine aproape obsesiv în aceste dialoguri, al cărui răspuns este aproape întotdeauna defensiv: „Nu, noi suntem moldoveni”. De la ţărani simpli întâlniţi pe uliţe la reprezentanţi ai autorităţilor, toţi sunt chestionaţi vizavi de identitatea lor, de multe ori, aceste conversaţii relevând o insistenţă din partea călătorului care nu se mulţumește cu primul răspuns și mereu încearcă să sondeze mai în profunzime, un mod de a verifica dacă rusificarea a fost una de profunzime sau a rămas de suprafaţă.

Atunci când aceste conversaţii au loc cu adulţii de mâine, ele devin și un prilej de educaţie naţională, precum în cazul lui Casian Munteanu, lăsat în drum de automobilul, care „văzuse și vremuri mai bune”, în apropierea satului Cecălteni. Asaltat de un cârd de copii, adunat „să vază dihania, care le-a speriat câinii și găinile hodorogind prin noroiul satului”[83], Munteanu îi chestionează

---

[80] I.S. Ionescu, *op. cit.,* p. 4.

[81] Radu Dragnea, *op. cit.,* p. 655.

[82] I.S. Ionescu, *op. cit.,* p. 4.

[83] C.R. Munteanu, *Prin Basarabia românească. Însemnări de călătorie III,* în *loc. cit.,* p. 1.

cu întrebarea „Ce sunteţi voi, măi copii, Ruși?", la care copiii răspund în cor „Ba Moldoveni, Moldoveni!", explicându-i că ei nu știu rusește „numai moldovinește", și că ţara în care trăiesc se numește „Basarabia, domnule!". Casian transformă conversaţia într-o lecţie de identitate naţională, demonstrându-le că limba pe care ei o vorbesc este aceeași cu cea a românilor de peste Prut:

> „– Pe mine, copii, mă înţelegeţi cum grăiesc? – Da, înţelegem, tot ca noi. – Așadară și eu sunt tot de un neam cu voi – și se zice că-s Român și grăiesc românește. Așa ne zicem peste Prut, așa ne zice toată lumea. Vra să zică și voi ce neam de oameni sunteţi, dacă grăiţi ca și noi? – Români, românește – îmi răspund băieţii cu sfială. – Și cum ar trebui să se cheme ţara, în care trăiesc Românii? – România! – îmi răspunse unul mai îndrăzneţ"[84].

Conversaţiile pe tema modului în care populaţia basarabeană se raportează la identitatea naţională românească, relevă faptul că deși cei mai mulţi manifestă un sentiment de familiaritate faţă de „românii" de dincolo, se percep însă pe ei ca și „moldoveni". Se reliefează apoi categoria celor care, deși își asumă identitatea „moldovană", par mai degrabă mânaţi de un oarecare oportunism, decât de un sentiment real de apartenenţă naţională. Casian Munteanu relatează în notele sale întâlnirea cu un astfel de personaj, din zicătoarea: „Tata Rus, Mama Rus, Tam Ivan Moldovan"[85]. Sunt apoi și cei care evită să răspundă la această întrebare, „dau din umăr, par'c'ar zice că le e tot una"[86], dar ale căror trăsături și comportamente îi încadrează clar în ochii călătorului în categoria unor alteritaţi etnice, care aproape întotdeauna sunt prezentate într-o manieră negativă, mai ales dacă fac parte din rândul celor care ridicau pretenţii asupra spaţiului basarabean, în special, ruși și ucraineni. Prin intermediul acestor conversaţii, relatările de călătorie surprind o imagine a Basarabiei în care, în momentul întâlnirii cu România, conștiinţa naţională românească abia se scutura de lunga influenţă rusească, călătorii asumându-și adesea și un rol în stimularea și promovarea identităţii românești și a apartenenţei la România Mare.

## „Prin Ardealul plămădirii unităţii noastre naţionale de azi"

În timp ce în cazul Basarabiei imaginea cu care se pleacă la drum este, în general, dominată de tema unui spaţiu înstrăinat, asupra Ardealului se

[84] *Ibidem.*
[85] *Ibidem.*
[86] *Ibidem.*

proiectează imaginea unui spaţiu spre care călătorii privesc cu admiraţie, întâlnirea stârnind, de cele mai multe ori, entuziasm şi încântare:

> „Ardealul conţine frumuseţi, îmbunătăţiri, instituţiuni şi oameni cari uimesc pe călător. Trebuie să mergem să admirăm oraşele, dar mai ales satele Ardealului. Acestea pot concura în bună stare, curăţenie, confort şi avuţie cu cele mai reputate din oricare altă ţară din lume. Nu se aseamănă nici pe departe cu bietele noastre sate”[87].

Ordinea, curăţenia şi buna gospodărire devin caracteristici aproape proverbiale ale lumii ardelene, care nu sunt însă atribuite moştenirii vechii administraţii, ci sunt puse în legătură cu semnificaţia naţională a acestui spaţiu, „Ardealul este locul înfăptuirii unităţii noastre naţionale”, românul ardelean fiind cel care a clădit cărămidă cu cărămidă, edificiul de astăzi:

> „În fiecare ardelean e un erou naţional, care şi-a avut zilele lui de durere şi necaz, zile de tiranie sub teama execuţiei cu ştreangul. În fiecare ardelean de azi trebuie să vedem un zidar priceput care a clădit cărămidă cu cărămidă edificiul de azi al Ardealului şi, apropriindu-ni-l lui să-i lăsăm paza colţului înălţat de el, fiindcă numai el îşi cunoaşte tainele, numai el îi ştie rosturile”[88].

Dacă în Basarabia, Chişinăul constituie punctul central al majorităţii itinerariilor, în Ardeal acest rol revine Blajului, centrul culturii şi spiritualităţii româneşti: „cetatea de unde au pornit aproape toţi intelectualii români de dincolo de Carpaţi, cetatea de unde s-au plămădit promotoriile tuturor mişcările de trezire a conştinţei naţionale”[89]. Prin concentrarea unor locuri şi instituţii cu o puternică încărcătură simbolică în plan naţional – Catedrala, seminarul, liceul, biblioteca, Gorunul lui Avram Iancu, cimitirul – adevărat panteon, „sub ale cărui cruci umile odihnesc osemintele celor ce şi au iubit atât de mult naţiunea”, Câmpia Libertăţii[90], Blajul devine un loc de pelerinaj obligatoriu, atât pentru cei care călătoresc în cadrul unor excursii organizate, fie că este vorba de societăţi de adulţi sau de şcolari, cât şi pentru cei care călătoresc pe cont propriu. Relatările de călătorie pun în prim-plan caracterul său românesc, ceea ce face ca Blajul să apară într-o lumină aproape idealizată:

> „iubirea, armonia şi respectul reciproc dintre toţi Blăjenii – şi toţi sunt numai români şi parcă fac o singură familie... deşteaptă în sufletul Românului ce calcă

[87] C.G. Costa-Foru, *op. cit.,* p. 1.
[88] *Cu dascălii prin Ardeal,* în *loc. cit.,* p. 1.
[89] Mircea Alexiu, *Cutreerând prin Ardeal. În cetatea Blajului,* în *loc. cit.,* p. 1.
[90] *Ibidem.*

> prima dată în Blaj, sentimentul adânc al iubirii de frate, de neam, în așa măsură, că îi pare rău că nu trăiește și el printre ei totdeauna. Dacă are copii, dorește sincer să-i învețe în școala și familia Blajului!"[91].

Astfel, Blajul nu este privit doar prin prisma trecutului său în slujba luptei naţionale, ci și prin aceea a misiunii sale viitoare, de a transmite mai departe, următoarelor generaţii, spiritul românismului său.

## „E frumos Ardealul, cu rânduiala și satele lui frumoase!"

Ardealul îl impresionează pe călătorul din Vechiul Regat prin buna orânduire a oraşelor și satelor sale, prezentate adesea în contrast cu realităţile de acasă. Aflat la Arad în 1923, gazetarul bucureștean Theodor Dumitrescu remarcă periferia orașului care „e mult mai curată decât cea de la București", cu străzi asfaltate, case în stil german acoperite cu ţiglă roșie, interioare confortabile: „Vezi case la periferia cea mai îndepărtată cu lumină electrică și cu tapete pe pereţi"[92]. Satele bănăţene oferă la rândul lor imaginea unei bune administraţii, surprinsă în relatarea excursiei Sindicatului agricol din Dolj, prin exemplul Grabatzului, „sat mai mare și cu străzi regulate", gospodării cu curţi mari pavate cu cărămidă, grajduri spaţioase, grădini, animale, instrumentele agricole, toate conturând o stare înfloritoare a zonei[93]. Mai în inima Ardealului, la Târgu Mureș, Stella Șerbănescu-Șăineanu este de asemenea impresionată de „curăţenia lui cea mare" și clădirile „ornamentate și înflorite"[94], în vreme ce Nicolae Batzaria remarcă la Sibiu, alături de străzile curate și bine îngrijite, contribuţia adusă peisajului urban de steagurile „care fâlfâie la toate ferestrele și balcoanele! Sunt steaguri românești și steaguri săsești"[95], reflectând diversitatea etnică a celor care trăiesc aici.

Cu admiraţie sunt prezentate și unele instituţii și practici, călătorii semnalând adesea în relatările lor modelele pe care le consideră demne de urmat. Profesorul Orest Tafrali, în călătoria sa prin Banat, este profund impresionat de ceea ce găsește în fabricile timișorene, în special în planul serviciilor pe care acestea le ofereau muncitorilor. La fabrica de postav condusă de „străini" remarcă o „opera socială din cele mai însemnate" și anume „instalaţia modernă

---

[91] C. Lacriţianu, *op. cit.,* p. 3.

[92] Theodor Dumitrescu, *op. cit.,* p. 1.

[93] Steo, *Excursiunea Sindicatului agricol de Dolj în Banat,* în *loc. cit.,* p. 2.

[94] Stella Șerbănescu-Șăineanu, *Impresii de călătorie. Târgu-Mureș – Alba-Iulia – Cluj,* în *loc. cit.,* p. 1.

[95] N. Batzaria, *Cutreierând România,* în *loc. cit.,* p. 3.

de sugaci" care „îngăduie mamelor lucrătoare să muncească liniștite, pe când odoarele lor sunt lăsate în îngrijirea unor dădace pricepute și binevoitoare"[96]. La fabrica de tutun, aflată sub conducerea unui „vrednic inginer român", opera aceasta este „și mai desăvârșită". Înființată chiar înainte de cea de la fabrica de postav, secțiunea de sugaci îi „tolerează" până la vârsta de un an, iar după terminarea perioadei de supt, copilașii sunt primiți într-o altă secție, „unde învață a vorbi, a cânta, a se juca, iar mai târziu a scrie și ceti"[97]. Impresiile pe care Orest Tafrali le publică din călătoria sa în Banat surprind și modul în care administrația românească a pătruns în aceste zone. Deși acesta recunoaște că la început, și aici, ca și în alte părți, „au năvălit mulți din Vechiul regat cari nu aveau acolo decât o situațiune mică, mediocră sau nulă", ceea ce nu a proiectat o imagine „în favoarea noastră", treptat această situație s-a schimbat, pe măsură ce locul lor a fost luat de persoane competente, care prin profesionalism și dedicare au contribuit la configurarea unei alte fațete a noii administrații, demonstrând că și dincolo de Carpați există modele și bune practici. Directorul fabricii de tutun din Timișoara, „regățean de elită", a demonstrat acest lucru transformând fabrica pe care a preluat-o aproape goală, „sârbii evacuaseră sau distruseseră totul", într-un model. Alături de îmbunătățirile tehnice și de funcționalitate a producției, s-a preocupat și de bunăstarea muncitorilor, înființând în fabrică un cinematograf și o cafenea, în care „lucrătorii pot vedea filme alese, morale, ei se distrează între ei, departe de orice înrâurire vătămătoare"[98]. Activitatea sa i-a adus aprecierea angajaților, care deși „în mare parte străini îndrăgesc pe directorul lor, om drept, de inimă și de muncă". Un bun exemplu îl oferă și profesoara „româncă din vechiul regat" care lucrează în secția de copii: „am văzut cât de bine vorbesc și pronunță românește copiii de șvabi și de unguri. O copiliță germană ne-a recitat foarte bine în românește o poezie. În timpul jocului, doi copilași unguri au venit și ne-au îmbrățișat cu dragoste"[99]. Astfel de exemple generează optimism, Tafrali fiind convins că astfel noua generație, „nu ne va urî" sau „în orice caz ne va înțelege și mai bine decât părinții lor"[100].

Călătorii admiră lumea ardeleană și pentru cumpătarea comportamentelor pe care le întâlnesc aici, Ardealul conturându-se ca un spațiu sobru, calm și așezat, care contrastează puternic cu spiritul de dincolo de Carpați. Theodor

[96] O. Tafrali, *op. cit.*, p. 1.
[97] *Ibidem.*
[98] *Ibidem.*
[99] *Ibidem.*
[100] *Ibidem.*

Dumitrescu descoperă, de pildă, cu surprindere că la Arad, la zece și jumătate seara, străzile sunt aproape pustii, iar de la ferestre se desprind doar „acorduri de pian" – o liniște care face ca, prin comparație, viața bucureșteană să pară „zgomotoasă și ușuratică"[101]. Aceeași opoziție apare însă, și atunci când perspectiva se inversează. Trecând Carpații, ardelenii descoperă o societate care li se pare lipsită de măsură și echilibru: „Luxul stăpânește în mare măsură. Lumea veselă nu ca la noi, gata totdeauna de petreceri și voe bună", „restaurante tixite de oaspeți"[102], „străzile mișună de un roiu de pierde-vară și de femei luxoase, în cafenele discuții gălăgioase și superficiale, toți fac politică rentabilă de capituială..."[103]. Dacă pentru călătorii din Regat temperamentul ardelean devine motiv de admirație, pentru ardelenii care vizitează Regatul viața de aici dă impresia unei „neseriozități", atât în practici și comportamente, cât și în mentalități. Unele voci atrag însă atenția că această impresie se datorează unei cunoașteri superficiale a Regatului, ce trebuie remediată: „ceea ce li se pare lipsă de seriozitate este firea deschisă și atât de simpatică a omului care știe să se bucure de frumusețile vieții, să guste o glumă spirituală și să ierte o greșeală"[104].

Nu de puține ori, călătoria prin Ardeal și impresiile pe care le lasă devin un prilej de reflecție asupra mentalităților și moravurilor, modelele întâlnite aici fiind folosite atât pentru a critica anumite practici și comportamente „de acasă", cât și pentru a încuraja schimbarea lor. Ajuns în Sibiu, în contextul unei greve a chelnerilor care doreau „suprimarea bacșisului voluntar" și impunerea „unei taxe de 10 la sută la birturi, de 15 la cafenele și cofetării, asupra costului consumațiunei", Costa-Foru evidențiază modul diferit în care se desfășoară criza în Transilvania unde, „tirania, fie chiar a domniilor chelneri nu găsește drum liber". Deși chelnerii au presupus că dacă „lașitatea bucureștenilor s'a supus acestui imposit", vor izbândi și în Ardeal, transilvănenii mai deprinși „la rezistență, știu să lupte", astfel că: „La cafenele, la birturi, la berării, cârciumi, pretutindeni, publicul se obișnuise a se servi singur"[105]. Deși nu a rămas suficient timp în Sibiu pentru a afla deznodământul acestui episod, Costa-Foru este impresionat de atitudinea ardelenilor, pusă în contrast cu pasivitatea „regățeană". Ilustrativă este și relatarea lui Mircea Alexiu, care

---

[101] Theodor Dumitrescu, *op. cit.,* p. 3.

[102] A. Pora, *Excursiunea învățătorilor ardeleni în vechiul regat,* în „Învățătorul", Cluj, an II, nr. 16, 15 octombrie 1921, p. 5.

[103] Sextil Pușcariu, *op. cit.,* p. 1.

[104] *Ibidem.*

[105] C.G. Costa-Foru, *op. cit.,* p. 1.

dedică o importantă parte a descrierii impresiilor sale din excursia Liceului militar din Iași prin Ardeal comportamentelor feminine pe care le descoperă în Sighișoara, apreciind simplitatea vestimentației pe care o vede pe străzile orașului, aici, ca și în alte zone ale Transilvaniei, dar mai ales simplitatea comportamentelor, care reflectă un orizont mental diferit. Sighișorencele, „săsoaice și unguroaice", preferă să își facă treburile însoțite de copii, pentru a le putea supraveghea educația și a nu îi lăsa în grija servitoarelor, în vreme ce dincolo de Carpați, aceasta ar fi considerată o „înapoiere la primitivitate", pentru că, în accepțiunea lui, femeile din Regat „nu găsesc mulțumire sufletească, decât în a schimba cât mai des îmbrăcămintea, în aceste vremuri de criză, în a-și ascunde cât mai mult posibil numărul copiilor spre a nu părea că anii s'au cernit prea mult asupra lor"[106].

## „Vechiul obicei al pământului"

În general portretizat într-o notă admirativă, Ardealul are și o dimensiune care nu place călătorului și care este strâns legată de caracterul străin al lumii urbane, spațiu în care practicile și mentalitățile vechiului regim sunt încă prezente și vizibile, frumoasele orașe transilvane rămânând încă puțin accesibile populației românești. Aflat în excursie cu Casa de Sfat și Citire „A.D. Xenopol", avocatul Eugen Marinescu remarcă că Aradul este plin de unguri, românii din împrejurimi de-abia putând să fie auziți „în zgomotul provocat de minoritarii zgomotoși"[107]. Acesta constată astfel, cu dezamăgire, că la șapte ani după Unire orașul rămânea încă unul închis, ungurii fiind puțin primitori, iar românii reușind cu mare dificultate să își găsească „câte-o cameră mobilată", ungurii, decât să le închirieze lor, preferând „să stea cu ele încuiate"[108]. Nici evreii, asimilați complet ungurilor, nu sunt percepuți într-o notă mai pozitivă, aceștia cerând prețuri exagerate la toate.

O impresie mai favorabilă se conturează în ceea ce privește lumea săsească. Deși, nici sașii nu sunt cu mult mai primitori, ei sunt apreciați pentru hărnicie, sobrietate, cumpătare. Corei Irineu, Brașovul îi oferă un popas în „viguroasa și potolită cultură saxonă", un cadru bătrânesc, în care: „luxul pretențios al bucureștenilor se potrivește ca o arie frivolă într'o catedrală"[109]. Constantin

[106] Mircea Alexiu, *Cutreerând prin Ardeal. În cetatea Blajului,* în *loc. cit.,* p. 1.
[107] Eugen Marinescu, *op. cit.,* p. 1.
[108] *Ibidem,* p. 2.
[109] Cora Irineu, *În Țara Bârsei. Note de călătorie,* în „Viața Românească", Iași, an XIII, nr. 11, noiembrie 1921, p. 240.

Bacaloglu descrie de asemenea sașii pe care îi întâlnește în zona Bistriței drept „oameni cumpătați, muncitori, de o economie proverbială", satele lor cu „case frumoase și mari ca și un oraș de seamă din vechiul regat", care deși poartă pecetea vieții lor retrase „izolate, cu ferestile mici și cu jaluzele verzi", relevă bunăstare „gospodării de oameni cu stare"[110]. Deși cu gesturi mai domoale, figuri liniștite, care par uneori lipsite de viață, lumea săsească „înceată, greoaie, care pășește cam agale", o face însă sistematic și cu stăruință[111].

Caracterul străin al lumii urbane ardelene trezește același sentiment de tristeţe, care răzbate și din relatările călătoriilor în Basarabia, aceeași imagine a unui spațiu predominant străin. În fond, chiar suverana notează în memoriile sale aceeași impresie formată în contextul primei sale vizite în Ardeal după 1918: „casele lor mari, majoritatea în stil german nu sunt deloc românești, în nici un fel, în spatele zidurilor simţi inimi întristate şi gânduri ostile"[112]. La fel ca și în Basarabia, caracterul străin nu se vede doar în înfățișarea lor, ci se și aude, limba română fiind rar prezentă pe străzile orașelor. Stella Șerbănescu-Șăineanu mărturisește în impresiile sale de călătorie că timp de trei săptămâni, cât a stat în Tușnad-Băi, „a trebuit să ne facem înţeleși prin semne și gesturi, deoarece aproape nimeni nu vorbea română"[113]. La rândul său, Orest Tafrali remarcă că limba românească „nu face mari progrese în populaţiunile străine, care rămân închise românismului și sunt minate de propaganda intensă, care se face prin biserică și mai ales prin școlile lor, foarte bine organizate și subvenţionate"[114]. Unii călători constată însă cu dezamăgire faptul că, inclusiv în ceea ce privește comunitatea românească, moștenirea vechiului regim persistă în practici și comportamente:

> „fraţii noștri ardeleni, în special cei intelectuali, profesori, avocaţi, funcţionari, ba chiar și preoți, preferă foarte des să vorbească ungurește, nu numai în legătură cu ungurii, dar și ei între ei. Ei dau ca motiv că posedă mai bine limba aceasta și că le vine mai ușor să se servească de ea la nevoile lor"[115].

---

[110] C. Bacaloglu, *op. cit.,* p. 6.

[111] N. Batzaria, *Cutreierând România,* în *loc. cit.,* p. 3.

[112] Maria, Regina României, *Însemnări zilnice (decembrie 1918-decembrie 1919)*, vol. I, traducere de Valentina Costache, Sanda Racoviceanu, îngrijire de ediţie, introducere și note de Vasile Arimia, București, Editura Albatros, 1996, p. 191.

[113] Stella Șerbănescu-Șăineanu, *Impresii de călătorie. Târgu-Mureș – Alba-Iulia – Cluj,* în *loc. cit.,* p. 2.

[114] O. Tafrali, *op. cit.,* p. 1.

[115] Stella Șerbănescu-Șăineanu, *Impresii de călătorie. Târgu-Mureș – Alba-Iulia – Cluj,* în *loc. cit.,* p. 2.

La fel ca în cazul Basarabiei, deşi aceste călătorii sunt puternic marcate de dimensiunea lor simbolică şi de ideea cunoaşterii ţării şi a „fraţilor", acest fapt nu îi împiedică pe călători să consemneze şi neajunsurile întâlnite pe parcursul călătoriei care sunt vizibile chiar şi în cadre pregătite în prealabil, precum este cazul excursiilor culturale. Organizate cu implicarea autorităţilor acestea oferă o întâlnire cu provincia mediată de festivism şi primiri oficiale. Dar, chiar şi în aceste cadre, realităţile cotidiene răzbat uneori printre manifestările oficiale. Un episod ilustrativ este cel semnalat de Corneliu Meza în contextul excursiei Ateneului Popular Tătărași și a opririi programate la Dej. Deși vizita fusese anunțată anterior printr-o telegramă, de multe ori acestea ajungeau însă „trunchiate" sau după ce vizita era deja încheiată, creând diverse neplăceri. În acest caz, telegrama în care se specifica „să fie preparate 200 tacâmuri" a ajuns la Dej modificată în sensul de „a se prepara masa pentru 200 ţărani"[116]. Astfel, autorul înţelege de ce „masa s'a pregătit sumar la cazarma regt. 81 inf.", observaţie care relevă faptul că diferenţele de statut social nu dispăreau nici chiar în astfel de contexte încărcate de semnificaţii naţionale.

Deşi, în spaţiul transilvan sentimentul de apartenenţă la aceeaşi comunitate naţională este puternic, relatările întâlnirilor cu românii ardeleni, scot la iveală şi o formă de alteritate, care se manifestă prin diferenţe de confesiune, mentalitate şi practici sociale, efectul unor experienţele istorice distincte. Un exemplu sugestiv este descrierea Corei Irineu despre întâlnirea sa cu un membru al clerului, a cărui apariţie se îndepărtează de imaginea pe care o avea despre înfăţişarea unui preot român: „civilul tuns, cu o nimica toată de barbişon, cu aerul degajat, e chiar un preot veritabil, şi nu al vreunei secte reformate, ci grec oriental! ... acest popă-bărbat, fără plete, fără barbă, fără fuste"[117]. În egală măsură, întâlnirile dintre preoţii din provincii diferite dau naştere unor reacţii similare, fiecare descoperind în celălalt apariţii care le contrazic aşteptările şi proiecţiile. Aflat în vizită în Craiova, preotul ardelean Ion Belu îl întâlneşte pe parohul romano-catolic, „...bărbat impunător, ochi vineţi, barbă mare, stufoasă, trecând în arginţie", o întâlnire surprinzătoare pentru ambii: „...se miră de mine, că sunt preot greco-catolic fără barbă, cum şi eu mă miram de Sfinţia Sa, romano-catolic cu o barbă atât de impunătoare"[118].

O lectură comparativă a impresiilor culese de o parte şi de alta a Carpaţilor, relevă faptul că, dincolo de diferenţele pe care le remarcă unii despre alţii,

---

[116] Corneliu Meza, *op. cit.,* p. 3.

[117] Cora Irineu, *În Ţara Bârsei. Note de călătorie*, în *loc. cit.,* p. 246.

[118] Ion Belu, *Fragmente de drum. Impresii din Craiova Olteniei,* în „Unirea", Blaj, an XXXIII, nr. 32, 11 august 1923, p. 3.

călătorii interpretează, de fapt, realităţile pe care le întâlnesc prin prisma unui sistem comun de valori și preocupări. Un exemplu ilustrativ vine și în acest sens, tot în planul vieţii religioase. Interesul pentru comportamentului „celui-lalt" în acest plan nu este surprinzător în condiţiile în care societatea românească rămânea, în ansamblul său, profund atașată de religie. Aflat în călătoria sa prin Transilvania, Eugen Marinescu participă la o slujbă de duminică în Catedrala din centrul Oradiei Mari, unde consemnează cu tristeţe faptul că „nu prea se vedeau notabilităţile oraşului", în vreme ce „la bisericile catolice nu puteai intra de credincioși"[119]. Relatarea sa are și o notă moralizatoare, acesta punctând faptul că în biserica ortodoxă erau mai mult prezenţi ţăranii din împrejurimi, care „ocupau locurile acelora, cari preferase în loc de biserică, în acea zi, fiind duminică, o berărie s'au vre'un local de aperitive. Ce vreţi vechiul obicei al pământului"[120]. O imagine asemănătoare consemnează preotul ardelean Ion Belu la Craiova, unde, deși descoperă „biserici multe și frumoase", acestea erau puţin frecventate:

> „E sărbătoare, vrem să vedem cum se lucrează în ele, dar, deși orele 10, toate sunt goale. La uşa bisericilor urzici și brusturi, adevărat barometru al pietăţii și al râvnei credincioșilor întru cercetarea bisericii"[121].

## Concluzii

Călătoriile întreprinse în primii ani după Marea Unire au reprezentat unul dintre principalele mijloace prin care românii din diferitele regiuni ale României Mari au intrat în contact unii cu alţii și au avut ocazia să își cunoască „fraţii", pe care până atunci îi știau prea puţin. Impresiile consemnate de călători dezvăluie astfel o dimensiune mai puţin vizibilă a procesului de construcţie a României Mari, aceea a întâlnirii dintre „fraţii" pe care Actele de la 1918 i-au adus împreună într-un singur stat.

Itinerariile spre Transilvania și Basarabia relevă faptul că cele două provincii stau sub semnul unor proiecţii diferite, modelate de discursul naţional. Dacă Basarabia este privită ca un spaţiu înstrăinat, rupt din trupul Moldovei și rămas în urmă sub o stăpânire percepută ca fiind coruptă și delăsătoare, călătoria aici devenind în mare măsură o căutare a semnelor românităţii, asupra Transilvaniei se proiectează imaginea unui spaţiu profund legat de identitatea

---

[119] Eugen Marinescu, *op. cit.,* p. 3.

[120] *Ibidem*.

[121] Ion Belu, *op. cit.,* p. 2.

naţională, locul „plămădirii unităţii naţionale". Cu toate acestea, experienţele descrise de călători aduc în lumină o serie de teme comune precum caracterul străin al lumii urbane, dominată de evrei și ruși în Basarabia, de unguri și saşi în Transilvania sau persistenţa moștenirilor imperiale atât în practici, cât și în comportamente, de la „socoteala rusească" a hotelurilor basarabene, la preferinţa intelectualilor ardeleni de a vorbi ungurește între ei. Întâlnirea dintre românii din diferitele provincii pune în evidenţă diferenţe de grai, confesiune, temperament și obiceiuri, reliefând faptul că, deși frontierele politice dispăruseră, cele culturale continuau să fie resimţite, imaginea care se conturează prin prisma acestor mărturii fiind aceea a unei Românii Mari care se construiește treptat și la nivelul percepţiilor, al contactelor cotidiene și al experienţelor comune.